

УДК 159.922.7

**Зоріна Вікторія Іванівна,
аспірантка кафедри психології управління
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»**

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ПІДЛІТКА В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ІДЕАЛЬНОГО ОБРАЗУ ДОРΟΣЛОГО

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню впливу ідеального образу дорослого на особистісний розвиток підлітка. На основі теоретичного аналізу, проведеного в дослідженні, авторкою визначено сутність поняття «ідеальний образ дорослого як чинник особистісного розвитку підлітка» як персоналізовану системну структуру. Виділено зміст і складові ідеального образу дорослого як чинника особистісного розвитку підлітка. Описано розроблену власну емпіричну чотирифакторну модель образу ідеального дорослого в уяві підлітка. Надано верифікацію факторної моделі як додатковий кореляційний аналіз зв'язків факторів і шкал та зв'язків з параметрами методики ДМВ, що підтверджує доцільність визначеної моделі.*

Ключові слова: *ідеальний образ дорослого, особистісний розвиток підлітка, емпірична факторна модель.*

Зорина Виктория Ивановна

АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ЕМПИРИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ ПОДРОСТКА В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ИДЕАЛЬНОГО ОБРАЗА ВЗРОСЛОГО

Аннотация. *Статья посвящена исследованию влияния идеального образа взрослого на личностное развитие ребенка. На основе теоретического анализа, проведенного в исследовании, автором определена сущность понятия «идеальный образ взрослого как фактор личностного развития подростка» как персонализированная системная структура. Выделены содержание и составляющие идеального образа взрослого как факторы личностного развития подростка. Описана разработанная собственная эмпирическая четырехфакторная модель образа идеального взрослого в воображении подростка. Представлена верификация факторной модели как дополнительный корреляционный анализ связей факторов и шкал и связей с параметрами методики ДМО, что подтверждает целесообразность определенной модели.*

Ключевые слова: *идеальный образ взрослого, личностное развитие подростка, эмпирическая факторная модель.*

Zorina Viktoriya Ivanovna

ANALYSIS EMPIRIKAL RESULTS PERSONALITY DEVELOPMENT TEENAGER DEPENDING ON ADULT IDEAL IMAGE

Abstract. *The article studies the influence of the ideal image of the adult on the personal development of adolescents. Based on the theoretical analysis performed in the*

study, the author of the essence of the concept of "ideal image of an adult as a factor in personal development teenager" as a personalized system structure. Highlight content and make ideal image of the adult as a factor in the personal development of adolescents. Described developed their own empirical model of four-factors ideal adult image in the imagination of a teenager. Courtesy verification factor model in two aspects: an additional correlation analysis factors and scales links and connections with parameters UHF methods that justifies certain models.

Key words: *ideal image of adult, personality development teenager, empirical factor model.*

Постановка проблеми

Формування різноманітних структур свідомості особистості, зокрема й ціннісної структури, здебільшого детерміновано тими соціально-економічними умовами, в яких особистість здійснює свою життєдіяльність.

З багатьох можливих підходів до проблеми визначення ціннісних орієнтацій найперспективнішим ми вважаємо вивчення їх через поняття образу, адже саме категорія образу втілює цілісність – обов'язкову вимогу до сучасного психологічного дослідження. Більш приватною категорією є ідеальний образ, або ідеал.

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження обумовлена важливістю формування особистості підлітка та складністю цієї як наукової, так і практичної проблеми. З практичного погляду, чітке уявлення про зміст, структуру та динаміку ідеального образу дорослого має велике значення в усіх сферах, де підлітки взаємодіють з дорослими – від навчання до психотерапії.

Аналіз основних досліджень та публікацій

У психолого-педагогічній практиці проводились певні дослідження системи пріоритетних цінностей для підлітка: обговорення проблеми «Подросток в социуме XXI века» (В. Абраменкова), дослідження динаміки ціннісних орієнтацій молоді в швидкоплинних соціально-економічних умовах (О. Журавльова), дослідження особливостей детермінантного впливу молодіжної субкультури на соціалізацію молоді, що навчається (Л. Завацька), теорія розвитку особистості учня в навчальній діяльності (О. Дусавицький), дослідження самоствердження особистості старшокласника (Н. Ситнікова), психологічні основи особистісного зростання підлітків (І. Булах), формування життєвих перспектив у ранній юності (Г. Рудь), психологічні тенденції розвитку моральних цінностей у підлітковому віці (Т. Ткачук) та ін.^{1; 3; 4; 8}

Наявність багатьох поглядів свідчить про складність та неоднозначність категорії ідеального образу. Ця обставина вимагає особливої ретельності у побудові дослідження і надає йому додаткової актуальності.

¹ Абраменкова В. В. Подростковая субкультура как пространство самореализации / В. В. Абраменкова // Вопросы психологии. — 2008. — № 1. — С. 157–189.

³ Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук / І. С. Булах. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. — 2004. — С. 1–39.

⁴ Дусавицький О. С. Теорія розвитку школяра в навчальній діяльності / О. С. Дусавицький // Практична психологія та соціальна робота. — 2008. — № 7. — С. 1–12.

⁸ Ситнікова Н. В. Психологія самоствердження особистості старшокласника / Н. В. Ситнікова // Психологія суспільства. — 2008. — № 2. — С. 75–103.

Мета дослідження — теоретичне обґрунтування й емпіричне з'ясування впливу ідеального образу дорослого на особистісний розвиток підлітка з урахуванням гендерного аспекту.

Виклад основного матеріалу

У теоретичній частині нашого дослідження визначено особистісний розвиток з позицій генетико-моделювального підходу⁵ як зміну в трьох напрямках: ускладнення суб'єктних відносин із соціумом, освоєння більшої кількості соціальних ролей і підвищення ступеня інтеграції особистості. Всі ці напрями передбачають збільшення усвідомленості, яка операціонально проявляється у здатності самовербалізації. Крім того, важливим критерієм розвитку є чіткість тимчасової перспективи.

Спираючись на інші дослідження⁶, нами було визначено, що **ідеальний образ дорослого як чинника особистісного розвитку підлітка** — це максимально персоналізована системна структура, яка відображає уявлення підлітка про ідеального себе у часовій перспективі. Тобто, коли актуалізується ідеальний образ на безпосередньому психологічному рівні, він представлений як людина, а не абстрактна категорія.

На основі особистісного теоретичного аналізу нами виділено зміст і складові ідеального образу дорослого як чинника особистісного розвитку підлітка (рис. 1).

На рис. 1 відображено, що ідеальний образ дорослого складається з декількох складових: Я-реальний (реальна), Я-ідеальний (ідеальна), Реальний дорослий, Ідеальний дорослий.

Рис. 1. Зміст і складові ідеального образу дорослого як чинника особистісного розвитку підлітка

На другому етапі, констатувальному, нами проведено тестування з метою визначення структури образу ідеального дорослого та вікової динаміки в ній. Для цього застосовувалися такі психодіагностичні методики, як семантичний диференціал⁷, опитувальник «Діагностика міжособистісних відносин»⁹, Символічні

⁵ Максименко С. Д. Генетическая психология / С. Д. Максименко. — М. : Рефл-бук, 2000. — 320 с.

⁶ Сапогова И. А. Роль взрослого в личностной и профессиональной идентичности подростков / И. А. Сапогова // Ежегодник Российского психологического общества: материалы III Всерос. съезда психологов: в 8 т. Изд-во С.-Петербургского университета). — СПб., 2003. — Т. 7. — С. 50–53.

⁷ Серкин В. П. Методы психосемантики: учеб. пособие для студ. вузов / В. Серкин. — М. : Аспект-Пресс, 2004. — 207 с.

⁹ Собчик Л. Психология индивидуальности: теория и практика психодиагностики / Л. Собчик. — СПб. : Речь, 2005. — 624 с.

завдання на виявлення «соціального Я» (The Self Social Symbols Tasks)². Крім того, підліткам пропонувалося написати твір з чіткою інструкцією про себе-дорослого в майбутньому. Отримані дані піддавалися статистичному аналізу з подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Центральним моментом була чотирифакторна модель, за допомогою якої описана вікова динаміка образів, при цьому враховувався гендерний аспект.

Фактор у нашому випадку — це група найбільш тісно пов'язаних між собою характеристик (шкал особистісного семантичного диференціалу), якими користуються підлітки у своєму сприйнятті себе та інших. Математичними засобами були відібрані шкали, які підлітки використовують, навіть якщо не усвідомлюють їх. Нижче ми приводимо їх разом з факторними навантаженнями (у дужках), які дають уявлення про силу внеску кожної з шкал у фактор і дозволяють визначити його узагальнений зміст. Емпірично вони згрупувалися наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1

Факторна модель ідеального образу дорослого у свідомості підлітка

	Перевернуто	Factor	Factor	Factor	Factor	
		1	2	3	4	
	Фактор 1, 15%					Крутизна
11	Нерішучий	,67	-,15	,28	,06	Рішучий
8	Залежний	,62	,08	,11	,09	Незалежний
9	Пасивний	,54	,05	,22	-,15	Діяльний
17	Невпевнений	,54	-,11	,42	,15	Впевнений
20	Несамостійний	,54	,04	-,30	,06	Самостійний
13	Несправедливий	,52	-,16	-,03	-,25	Справедливий
	Фактор 2, 10%					Впевненість
14	Напружений	,02	,70	,30	,12	Розслаблений
15	Метушливий	,17	,68	,08	,12	Спокійний
21	Дратівливий	,16	,60	,03	,33	Незворушний
	Фактор 3, 14%					Замкнутість
3	Говіркий	-,09	-,03	,70	,01	Мовчазний
18	Товариський	,1	,03	,69	,34	Відлюдний
6	Відкритий	,21	,03	,68	,30	Замкнутий
	Фактор 4, 12%					Доброзичливість
10	Черствий	,31	-,04	-,21	,65	Чуйний
5	Впертий	-,12	,28	,03	,67	Поступливий
16	Ворожий	,16	,05	-,33	,65	Доброзичливий
		2,25	1,46	2,08	1,75	
		,15	,10	,14	,12	

² Бодалев А. А. Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин, В. С. Аванесов. — СПб. : Речь, 2000. — 440 с.

У перший фактор увійшли шість шкал: рішучий (0,67), незалежний (0,62), діяльний (0,54), впевнений (0,54), самостійний (0,54), справедливий (0,52). Як можна помітити, відповідні властивості особистості в психології традиційно відносять до вольових. Ми назвали цей фактор словом з підліткового сленгу «Крутизна».

Другий фактор містить три шкали: розслаблений (0,70), спокійний (0,68), незворушний (0,60). Фактор названо «Впевненість», проявами якої є вищенаведені епітети.

Третій фактор також містить три шкали: мовчазний (0,70), відлюдний (0,69), замкнутий (0,68). Високий відсоток дисперсії, як для лише трьох змінних, вказує на значущість цих характеристик для підлітків. Це дає змогу зробити висновок про актуальність для них взаємодії або невзаємодії із зовнішнім світом (соціумом). Виходячи з цього, фактор названо «Замкнутість».

Четвертий фактор склали такі шкали, як: чуйний (0,65), поступливий (0,67), доброзичливий (0,65). Він, як і третій, має соціальний характер, але описує більш глибоко ставлення до інших людей. Тому ми назвали його «Доброзичливість».

Таким чином, з чотирьох встановлених факторів, що складають модель, один явно висловлює вольові властивості, другий — типовий емоційний стан, і два інших носять соціальний характер, відбиваючи закритість від соціальної взаємодії та її спрямованість (доброзичливість).

Отже, зміст цих факторів відображає, скоріше за все, структуру уявлень, якими підлітки користуються, оцінюючи і переживаючи себе в соціальній взаємодії. Подруге, образ «Ідеального дорослого» дійсно служить орієнтиром, який визначає напрям бажаного розвитку підлітка. Цей напрям можна позначити як рух до вольових проявів, відкритості, впевненості і доброзичливості.

Фактори, що були отримані, додатково верифікувалися за допомогою кореляційного аналізу зв'язків з іншими параметрами. Його результати викладено таким чином. У дужках наводяться значення коефіцієнтів кореляції r , також точне значення рівня значущості p (ймовірності нульової гіпотези про те, що зв'язок випадковий). Якщо воно менше як 0,05, зв'язок вважають достовірним. Позначення змінних такі ж, як і в додатках. Для аналізу зв'язків між змінними, вираженими за інтервальною шкалою — факторні координати, шкали ДМВ, ступінь ідентифікації з образами за SSST, використовувався коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона. Для даних, виражених за ранговою шкалою — параметрів аналізу творів, застосовувався коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Далі наведемо частину результатів нашого дослідження.

Результати кореляційного аналізу ще раз підтверджують адекватність побудованої факторної моделі. Так, шкали семантичного диференціала (табл. 2) під час оцінювання образу Я (СД_1_Ш14 — СД_1_Ш21), що входять у другий фактор (СД_1_Ш14, СД_1_Ш15, СД_1_Ш21), найтісніше пов'язані саме з ним ($p < 0,0001$), і менше або недостовірно — з іншими факторами. Знаки коефіцієнтів кореляції теж відповідають змісту фактора. Крім того, другий фактор («Впевненість») тісно пов'язаний зі шкалою СД_1_Ш5 (впертий / поступливий) ($p = 0,001$), тобто, чим більша поступливість, тим більша впевненість. До того ж, ця шкала сильно і негативно пов'язана ($p = 0,001$) з першим фактором «Крутизна», в який СД_1_Ш5 не входить.

Також найтісніше з першим фактором пов'язані ті шкали семантичного диференціала, які в нього входять (СД_1_Ш8, СД_1_Ш9, СД_1_Ш11, СД_1_Ш13, СД_1_Ш17, СД_1_Ш20). А також шкала СД_1_Ш12 (енергійний, $r = 0,00$) має сильний зв'язок з цим фактором.

Таблиця 2

Визначення змінних
VARIABLE SPECIFICATIONS:

N	Name	Long Label	
Шкали семантичного диференціалу			
1	СД1_Ш_1	Привабливий	Непривабливий
2	СД1_Ш_2	Слабкий	Сильний
3	СД1_Ш_3	Говіркий	Мовчазний
4	СД1_Ш_4	Безвідповідальний	Доброчесний
5	СД1_Ш_5	Впертий	Поступливий
6	СД1_Ш_6	Замкнутий	Відкритий
7	СД1_Ш_7	Добрий	Егоїстичний
8	СД1_Ш_8	Залежний	Незалежний
9	СД1_Ш_9	Діяльний	Пасивний
10	СД1_Ш_10	Черствий	Чуйний
11	СД1_Ш_11	Рішучий	Нерішучий
12	СД1_Ш_12	Млявий	Енергійний
13	СД1_Ш_13	Справедливий	Несправедливий
14	СД1_Ш_14	Розслаблений	Напружений
15	СД1_Ш_15	Метушливий	Спокійний
16	СД1_Ш_16	Ворожий	Дружелюбний
17	СД1_Ш_17	Впевнений	Невпевнений
18	СД1_Ш_18	Відлюдний	Товариський
19	СД1_Ш_19	Чесний	Невідвертий
20	СД1_Ш_20	Несамостійний	Самостійний
21	СД1_Ш_21	Дратівливий	Незворушний
22	ОБ'ЄКТ	Об'єкт оцінки в семантичному диференціалі: СД1_Ш – «Я», СД2_Ш – реальний дорослий (чоловік), СД3_Ш – реальна доросла жінка, СД4_Ш – ідеальний дорослий (чоловік) СД5_Ш – ідеальна доросла (жінка)	

Фактори		
24	КРУТИЗНА	Фактор 1
25	ВПЕВНЕНІСТЬ	Фактор 2
26	ЗАМКНУТІСТЬ	Фактор 3
27	ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ	Фактор 4
28	NEWVAR28	
Шкали опитувальника ДМВ (Я-реальне)		
30	ЯР_Ш_1	Авторитарність
31	ЯР_Ш_2	Незалежність
32	ЯР_Ш_3	Прямолінійність-агресивність
33	ЯР_Ш_4	Недовірливість-скептичність

34	ЯР Ш 5	Підкоряємість
35	ЯР Ш 6	Залежність-слухняність
36	ЯР Ш 7	Дружелюбність
37	ЯР Ш 8	Альтруїстичність
38	VAR75	

Шкали опитувальника ДМВ (Я-ідеальне)		
39	ЯИ Ш 1	Авторитарність
40	ЯИ Ш 2	Незалежність
41	ЯИ Ш 3	Прямолінійність-агресивність
42	ЯИ Ш 4	Недовірливість-скептичність
43	ЯИ Ш 5	Підкоряємість
44	ЯИ Ш 6	Залежність-слухняність
45	ЯИ Ш 7	Дружелюбність
46	ЯИ Ш 8	Альтруїстичність
Шкали опитувальника ДМВ (Дорослий реальний)		
48	ВР Ш 1	Авторитарність
49	ВР Ш 2	Незалежність
50	ВР Ш 3	Прямолінійність-агресивність
51	ВР Ш 4	Недовірливість-скептичність
52	ВР Ш 5	Підкоряємість
53	ВР Ш 6	Залежність-слухняність
54	ВР Ш 7	Дружелюбність
55	ВР Ш 8	Альтруїстичність
Шкали опитувальника ДМВ (Дорослий ідеальний)		
57	ВИ Ш 1	Авторитарність
58	ВИ Ш 2	Незалежність
59	ВИ Ш 3	Прямолінійність-агресивність
60	ВИ Ш 4	Недовірливість-скептичність
61	ВИ Ш 5	Підкоряємість
62	ВИ Ш 6	Залежність-слухняність
63	ВИ Ш 7	Дружелюбність
64	ВИ Ш 8	Альтруїстичність
Субтест «Ідентифікація» графічного тесту SSST		
66	СССТ У	Ступінь ідентифікації з вчителем
67	СССТ ОД	Ступінь ідентифікації з однокласниками
68	СССТ ОТ	Ступінь ідентифікації з батьком
69	СССТ М	Ступінь ідентифікації з матір'ю
70	СССТ ИВ	Ступінь ідентифікації з ідеальним дорослим
Критерії аналізу міні-творів		
72	СЛІВ	Об'єм – кількість ужитих слів, вкл. приймен.
73	ФРАЗ	Кількість фраз (речень)
74	ГРАМОТНІСТЬ	Грамотність-зрозумілість
75	ОБМЕЖЕНІСТЬ	Обмеженість/вихід за межі інструкції
76	ОБҐРУНТУВАННЯ	Обґрунтованість картини майбутнього
77	ЦІННІСТЬ	Ведучий рівень цінностей
78	VAR115	

Третій фактор, крім шкал, які його складають, має тісний кореляційний зв'язок ($p < 0,0001$) ще з кількома шкалами, такими як СД_1_Ш1, СД_1_Ш9, СД_1_Ш11, СД_1_Ш12, СД_1_Ш14, СД_1_Ш16, СД_1_Ш17, СД_1_Ш19, СД_1_Ш20.

СД_1_Ш12 (млявий / енергійний) достовірно пов'язаний з першим ($r = 0,338$; $p = 0,000$) і третім ($r = -0,4308$; $p = 0,001$) чинниками – саме так.

Так само, крім третього фактору, шкала СД_1_Ш17 пов'язана з четвертим фактором, з яким виявлено тісний кореляційний зв'язок ($r = 0,339$; $p = 0,000$).

Шкали СД_1_Ш5, СД_1_Ш10, СД_1_Ш16 тісно корелюють з четвертим фактором «Добродушність», в який вони входять, що в черговий раз підтверджує адекватність факторної моделі. Крім цих шкал, так само існує тісний зв'язок ($p < 0,0001$) з такими шкалами, як СД_1_Ш11 (нерішучість), СД_1_Ш17 (невпевненість), СД_1_Ш21 (незворушність).

Крім того, кореляційні зв'язки зі шкалами тесту ДМВ (Лірі) (Додаток 2) під час оцінки «реального» і ідеального образу-Я дають змогу уточнити значення, яке випробовувані вклали в свої оцінки за семантичним диференціалом. Так, фактор «Крутизна» достовірно і позитивно пов'язаний зі шкалою «авторитарність» ($r = 0,206$; $p = 0,023$). Тобто, чим вище випробовувані оцінюють свою крутизну, тим вище – і свою авторитарність. Крім того, з крутизною позитивно достовірно пов'язані оцінки в ДМВ бажаної авторитарності ($r = 0,250$; $p = 0,006$) і бажаної незалежності ($r = 0,187$; $p = 0,037$). Теж саме в образі «Ідеального дорослого» за шкалою авторитарності ($r = 0,189$; $p = 0,037$).

З фактором «Впевненість» достовірно і негативно пов'язані шкала «скептичність-недовірливість» ($r = -0,304$; $p = 0,001$) і шкала бажаної скептичності в образі Я-ідеального ($r = -0,2605$; $p = 0,004$). Тобто, чим вище випробовувані оцінюють свою впевненість, тим нижче вони оцінюють свою скептичність і менше її бажають.

З третім фактором «Замкнутість» достовірно пов'язані шкали, що описують уявлення про себе на певний момент (Я-реальне). Зокрема, підпорядкованість з ним пов'язана позитивно ($r = 0,3402$; $p = 0,000$), а авторитарність – негативно ($r = -0,223$; $p = 0,014$), недовірливість-скептичність ($r = 0,2304$; $p = 0,011$), залежність ($r = 0,187$; $p = 0,04$) доповнюють уявлення про «замкнутого» як про захист від підпорядкування.

З фактором «Доброзичливість» корелює більше шкал ДМВ. Шкала незалежності негативно корелює як з оцінкою власної «реальної» доброзичливості ($r = -0,2205$; $p = 0,006$), так і бажаної ($r = -1,866$; $p = 0,04$). Позитивно пов'язане ($r = 0,2384$; $p = 0,008$) уявлення школярів про себе, як про тих, що підкорюються, з фактором «Доброзичливість». Можливо, у школярів є уявлення, що ті, хто володіє доброзичливістю, зазвичай, не дуже сильні й авторитетні, і змушені чи схильні підкорятися. Це так само підтверджується позитивним кореляційним зв'язком фактора «Доброзичливість» і шкали залежності ($r = 0,29$; $p = 0,01$). Так само з четвертим фактором пов'язані шкали «дружелюбність» ($r = 0,2347$; $p = 0,01$) і «альтруїстичність» ($r = 0,2381$; $p = 0,009$), що описують уявлення про себе на момент проведення дослідження. Таким чином, доброзичливість теж певною мірою можна вважати захистом, але іншого роду, ніж «Замкнутість», а вона здійснюється через покладистість і поступливість.

Після такої верифікації ми можемо глибше інтерпретувати зв'язки факторів моделі і шкал ДМВ під час оцінювання образів реального і ідеального дорослого, що більше відносяться до предмета нашого дослідження.

Перший фактор «Крутизна» позитивно пов'язаний зі шкалою ДМВ «авторитарність в образі ідеального дорослого» ($r = 0,1803$; $p = 0,048$), тобто чим вище авторитарність, тим вище «крутизна». Це збігається зі зв'язками, коли оцінюєш себе, тобто і під час сприйняття образу дорослого «Крутизна» має таке ж значення.

Так само виявлено негативний кореляційний зв'язок між *другим фактором «Впевненість»* і шкалою скептичності — недовірливості ДМВ ($r = 0,2418$; $p = 0,008$) в уявленнях про реального дорослого. Можна припустити, що чим більше проявляють впевненість їх реальні знайомі дорослі, тим рідше скептичність і недовірливість можуть в них помітити випробовувані.

Третій фактор «Замкнутість» позитивно пов'язаний з більшою кількістю шкал ДМВ, ніж інші чинники. Чим сильніше виражена замкнутість, тим сильніше, відповідно, виражена підпорядкованість реального ($r = 0,2613$; $p = 0,004$) і ідеального ($r = 0,2415$; $p = 0,008$) дорослого, а також залежність в образі реального дорослого ($r = 0,2188$; $p = 0,016$) і недовірливість – скептичність ідеального дорослого ($r = 0,2038$; $p = 0,025$).

Фактор «Замкнутість» позитивно пов'язаний зі шкалами ДМВ, що описують образ реального дорослого, такими як: прямолінійність-агресивність ($r = 0,2235$; $p = 0,009$) і скептичність - недовірливість ($r = 0,2038$; $p = 0,018$).

Четвертий фактор «Доброзичливість» позитивно пов'язаний зі шкалами ДМВ, а саме з дружелюбністю реального ($r = 0,1902$; $p = 0,028$) і ідеального ($r = 0,1728$; $p = 0,046$) дорослого.

Узагальнимо інтерпретацію результатів кореляційного аналізу факторних оцінок зі шкалами (октантами) опитувальника ДМВ, ще раз привівши ключові кореляційні зв'язки з усієї їх безлічі.

Виявлено, що в оцінці Я-реального *фактор «Крутизна»* достовірно позитивно пов'язаний з першим ($r = 0,24$; $p < 0,001$) і другим ($r = 0,18$; $p = 0,006$) октантами ДМВ (Я-реальне), негативно – з п'ятим ($r = -0,19$; $p = 0,002$) і, майже достовірно, з шостим ($r = -0,12$; $p = 0,058$). Тобто, чим більші факторні оцінки випробовуваних за шкалами семантичного диференціала, що входять у фактор «Крутизна», тим вище вони оцінюють себе в ДМВ як авторитарних, незалежних, і менше – як тих, що підпорядковуються, залежних.

Фактор «Замкнутість» достовірно негативно пов'язаний з першим октантом ДМВ ($r = -0,26$; $p < 0,001$), позитивно — з четвертим ($r = 0,14$; $p = 0,028$) і п'ятим ($r = 0,17$; $p = 0,007$), майже достовірно і негативно – з сьомим ($r = -0,11$; $p = 0,098$). Тобто, чим вище оцінки за шкалами «мовчазний», «відлюдний», «замкнутий» семантичного диференціала, тим більшою мірою випробовувані оцінюють себе по ДМВ як підозрілих, скептичних і недовірливих, тих, підлеглих і сором'язливих, і в меншій мірі — як авторитарних і дружелюбних. Дійсно, ДМВ вимірює і авторитарність, і дружелюбність як проявлену у взаєминах рису (ствердження цих октантів стосуються переважно поведінки). Природно, що прагнення уникати соціальної взаємодії пов'язане з ними негативно.

Шість з восьми октантів ДМВ достовірно пов'язані з **фактором «Доброзичливість»**, негативно — з першим ($r = -0,16$; $p = 0,013$) і другим ($r = -0,26$; $p < 0,001$), позитивно — з п'ятим ($r = 0,29$; $p < 0,001$), шостим ($r = 0,26$; $p < 0,001$), сьомим ($r = 0,26$; $p < 0,001$) і восьмим ($r = 0,27$; $p < 0,001$). Тобто, чим ближче оцінки себе в семантичному диференціалі до полюсів «чуйний», «поступливий» і «доброзичливий», тим більшою мірою за твердженням ДМВ вони оцінюють себе як підлеглих, залежних, конвенціональних і альтруїстичних, і менше — як авторитарних і егоїстичних.

На наш погляд, цих результатів достатньо, щоб підтвердити їх адекватність. Розглянуті параметри ментальної репрезентації образу себе, виміряні різними способами, збігаються і відповідають нормативній інтерпретації ДМВ.

Однак у достовірних кореляційних зв'язках ДМВ і **фактора «Впевненість»** виявлено незвичайний факт. Він достовірно негативно корелює з усіма октантами ДМВ «Я-реальне», рівні значущості від $p = 0,039$ до $p < 0,001$.

Опитувальник «Діагностика міжособистісних відносин» протягом останніх майже тридцяти років вважається одним з найбільш використовуваних у практиці і в дослідженнях. Давно встановлено, що між усіма октантами ДМВ існують змістовні відмінності. Це підтверджується і нашими результатами кореляційного аналізу. Залишається констатувати, що чим більше підлітків оцінюють себе в семантичному диференціалі як «розслаблених», «спокійних» та «незворушних», тим меншу кількість тверджень у ДМВ вони відносять до себе, незалежно від їх змісту. Інтерпретації цього факту можуть бути самими різними. У контексті інших наших результатів ми припускаємо, що високі оцінки за фактором «Впевненість» мають ті випробувані, для яких рефлексія власного образу є не надто актуальною. Видається, що тут проявилася відома закономірність — до самопізнання людини штовхає дискомфорт. Скоріше, в підлітковому віці і щодо себе це проявляється особливо очевидно — крім описаних, виявлена тільки одна достовірна кореляція «Впевненості» з першим октантом («Авторитарність») ДМО ($r = -0,14$; $p = 0,032$) під час оцінки образу реального дорослого. Коефіцієнти кореляції «Впевненості» з трьома октантами ДМВ в образі ідеального дорослого, майже досягають критичних значень, позитивні. Тобто, фактор «Впевненість», принаймні, у підлітків і щодо себе має ще й своєрідний «антирефлексивний» зміст.

Висновки

За результатами емпіричного дослідження визначено, що використана факторна модель верифікована в двох аспектах: додатковим кореляційним аналізом зв'язків факторів і шкал та зв'язків з параметрами методики ДМВ, тобто іншого способу самоопису. Це підтверджує її доцільність або, якби мова не йшла про самосвідомість, об'єктивність. Це дозволило вважати достовірними подальші висновки.

Виявлено, що з чотирьох факторів, які становлять модель, один явно висловлює вольові якості, другий — типовий емоційний стан, і два носять соціальний характер, відбиваючи закритість від соціальної взаємодії («Замкнутість») і його спрямованість («Доброзичливість»). Зміст цих факторів відтворює, скоріше, структуру уявлень, якими підлітки користуються, оцінюючи і переживаючи себе в соціальній взаємодії.

Підкреслено, що образ «Ідеального дорослого» дійсно служить орієнтиром напряму розвитку підлітка. Цей напрям можна позначити як рух до великих вольових проявів, відкритості, впевненості і доброзичливості.

У процесі переходу від середнього підліткового віку до старшого посилюється оцінка вольових якостей ідеального образу дорослого, а до кінця старшого підліткового віку вона знижується. Соціальна закритість (фактор «Замкнутість») в образі ідеального дорослого при цьому переході теж максимальна і знижується до кінця старшого шкільного віку.

На цьому ж етапі мінімальна відмінність за факторами моделі між образами ідеального і реального дорослого, але до одинадцятого класу вона практично протилежна за факторами «Доброзичливість» і «Впевненість». За вольовими властивостями відбувається зворотний процес: максимальне розходження у семикласників і максимальна схожість за фактором «Крутизна» в одинадятикласників.

Таким чином, отримані результати дослідження дають підстави для розроблення та впровадження відповідної психологічної програми навчання щодо особистісного розвитку підлітка.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними надалі можуть вважатися дослідження впливу ідеального образу дорослого у формувальних експериментах на різних вікових етапах та справжні лонгітюдні дослідження.

Список використаних джерел

1. Абраменкова В. В. Подростковая субкультура как пространство самореализации / В. В. Абраменкова // Вопросы психологии. — 2008. — № 1. — С. 157–189.
2. Бодалев А. А. Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин, В. С. Аванесов. — СПб. : Речь, 2000. — 440 с.
3. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук / І. С. Булах. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. — 2004. — С. 1–39.
4. Дусавицький О. С. Теорія розвитку школяра в навчальній діяльності / О. С. Дусавицький // Практична психологія та соціальна робота. — 2008. — № 7. — С. 1–12.
5. Максименко С. Д. Генетическая психология / С. Д. Максименко. — М. : Рефл-бук, 2000. — 320 с.
6. Сапогова И. А. Роль взрослого в личностной и профессиональной идентичности подростков / И. А. Сапогова // Ежегодник Российского психологического общества: материалы III Всерос. съезда психологов: в 8 т. Изд-во С.-Петербургского университета). — СПб., 2003. — Т. 7. — С. 50–53.
7. Серкин В. П. Методы психосемантики: учеб. пособие для студ. вузов / В. Серкин. — М. : Аспект-Пресс, 2004. — 207 с.
8. Ситнікова Н. В. Психологія самоствердження особистості старшокласника / Н. В. Ситнікова // Психологія суспільства. — 2008. — № 2. — С. 75–103.
9. Собчик Л. Психология индивидуальности: теория и практика психодиагностики / Л. Собчик. — СПб. : Речь, 2005. — 624 с.

Zorina Viktoriya Ivanovna

**ANALYSIS EMPIRIKAL RESULTS PERSONALITY DEVELOPMENT
TEENAGER DEPENDING ON ADULT IDEAL IMAGE**

The article studies the influence of the ideal image of the adult on the personal development of adolescents. Based on the theoretical analysis performed in the study, the author of the essence of the concept of «ideal image of an adult as a factor in the personal development of adolescents» — the most personalized system structure that reflects the idea of an ideal teenager himself in the time perspective. That is, the actualization of the ideal image directly on a psychological level it is represented as a person and not as an abstract category. Highlight components of the ideal image of the adult as a factor in the personal development of the adolescent: I-real (real), I-ideal (perfect), real adult, adult Perfect. To determine the structure and image of the ideal adult age dynamics it used such psycho techniques: semantic differential, questionnaire «Diagnostics interpersonal relations," symbolic task to identify "social I» (The Self Social Symbols Tasks). In addition, adolescents were asked to write an essay with clear instructions on yourself-adult in the future. Developed own empirical factor (factor — the group most closely related characteristics — personal semantic differential scales — used by teenagers in their perception of themselves and others) model ideal adult image in the imagination of a teenager consists of the following factors: «Slope» (consisting of six scales), «Confidence» (containing three scales), «Closure» (consisting of three scales), «Goodwill» (containing three scales). Thus, the set of four factors that make model, one is clearly expresses volitional characteristics, one — typical emotional state, and two — are social in nature, reflecting the closeness of social interaction and its orientation (goodwill). Factors that have been received, in addition veryfikovalysya using correlation analysis of relationships with other parameters. To analyze the relationships between variables expressed by Interval scale — factor coordinates, scale DMV, degree of identification with the images on SSST — used linear correlation coefficient of Pearson. For data expressed by rank scale — parameter analysis works — used Spearman's rank correlation coefficient. This allowed further considered definitive conclusions. image «Ideal adult» really serves as a guide towards the development of the adolescent. In the transition from middle adolescence to older enhanced assessment of volitional qualities of the ideal image of an adult by the end of older adolescents is declining. Social closed (factor «Closed») in the form of an ideal transition adult with a maximum too, and reduced by the end of high school age. At the same stage for the minimal difference between the factor model ideal and real images of an adult, but the eleventh grade she almost opposite the factors «Goodwill» and «Confidence». By volitional qualities reverse process occurs: the maximum divergence of seventh graders at maximum similarity factor «steepness» in odinnadtsatiklassnikov. Thus, the results give reason to develop and implement appropriate psychological training programs on personal development of adolescents.